

Ośrodki kształcenia chorążych w MSW. Na przykładzie Szkoły Chorążych pionu obserwacji

Problem przeszkolenia podoficerów Milicji Obywatelskiej¹ nie został dotąd szerzej opracowany. Tymczasem od utworzenia Resortu Bezpieczeństwa Publicznego PKWN istotną sprawą dla nowo powstałego organu było szkolenie kadr. W tym celu 17 października 1944 r. rozkazem nr 1² kierownika Resortu Bezpieczeństwa Publicznego PKWN Stanisława Radkiewicza zorganizowano w Lublinie przy ul. Spokojnej Centralną Szkołę Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (CS MBP)³. Po zakończeniu drugiego kursu ośrodek przeniesiono do Łodzi (ul. Staszica 1/3) na mocy rozkazu nr 8 ministra bezpieczeństwa publicznego z 15 marca 1945 r.⁴, zaś rozkazem organizacyjnym nr 53/org ministra bezpieczeństwa publicznego z 2 sierpnia 1947 r.⁵ z dniem 15 sierpnia 1947 r. rozwiązano Szkołę MBP w Łodzi oraz Szkołę MBP w Legionowie i powołano Centrum Wyszkożenia Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Legionowie. Funkcjonowało ono pod zmienionymi nazwami (od 1954 r. – CW Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego, zaś od 1956 r. – CW MSW) do 1972 r., kiedy z dniem 1 września tr. powołano Wyższą Szkołę Oficerską⁶. W Centralnej Szkole w Łodzi, a potem w Centrum Wyszkożenia w Legionowie poza oficerami kształcono na różnych kursach również podoficerów. Ta ostatnia grupa szkolona była w wielu ośrodkach w Polsce. Ostatecznie w latach siedemdziesiątych przeszkolenie podoficerów znalazło się przede wszystkim w gestii: Ośrodka Doskonalenia Kadr Kierowniczych MSW w Łodzi, Szkoły Ruchu Drogowego MO im. F. Zubrzyckiego

¹ Używając terminu funkcjonariusze MO, mam na myśli zarówno funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa, jak i MO. Aparat bezpieczeństwa w 1956 r. został w sposób zasadniczy zreformowany. Dotychczas obowiązywał czytelny podział. Urząd Bezpieczeństwa (od 1954 r. Urząd ds. Bezpieczeństwa) realizował zadania związane z ochroną bezpieczeństwa państwa (oczywiście w rozumieniu komunistów), natomiast ochrona porządku publicznego znajdowała się w gestii MO. Likwidacja podziału na służbę milicji i służbę bezpieczeństwa oraz ukrycie SB w MO wniosło chaos organizacyjny – tym większy, że od tego czasu datuje się wprowadzenie do terminologii resortowej tzw. komórek administracyjno-gospodarczych, gospodarczo-finansowych czy po prostu pozostałych bądź innych, które realizowały zadania dla potrzeb zarówno milicyjnych, jak i bezpieczeństwa.

² AIPN, 01373/21, b.p.

³ AIPN, 1572/234, Sprawozdanie z pracy Szkoły Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego za okres 3 lat od grudnia 1944 do grudnia 1947 r., 9 XII 1947 r., k. 27.

⁴ AIPN, 1572/257, k. 7.

⁵ AIPN, 1572/2585, k. 72–73.

⁶ DzU 1972, nr 38, poz. 248.

w Piasecznie, Szkoły Podoficerskiej MO im. W. Ociepki w Słupsku, Szkoły Podoficerskiej MO im. gen. H. Słabczyka w Pile oraz Zakładu Tresury Psów Służbowych MO w Sułkowicach.

Szkolenie podoficerów obejmowało ogólne zagadnienia funkcjonowania resortu oraz jego pionów. Tymczasem urząd się rozwijał i modernizował. Jak zaznaczył Anthony Giddens, modernizacji towarzyszy rozwój specjalizacji, które z czasem ulegają zawężeniu i rozzłonkowaniu⁷. Powołanie korpusu chorążych MSW w pełni wpisuje się w zauważoną przez tego socjologa zasadę. Miał on spełnić zapotrzebowanie na wykwalifikowanych i samodzielnych pracowników konkretnych pionów. W przeciwieństwie do podoficerów przechodzili oni pogłębione przeszkolenie z zagadnień jednostki, do której docelowo mieli trafić. Z tego punktu widzenia powołanie korpusu chorążych MSW w 1974 r. było przemyślanym działaniem wpisującym się w reformę szkolnictwa resortowego, jaka nastąpiła w latach siedemdziesiątych.

W 1972 r. nastąpił przełom w szkołach przyzakładowych. Powołano wówczas Akademię Spraw Wewnętrznych oraz dwie wyższe szkoły oficerskie: w Szczytnie (kształcąca na potrzeby MO) oraz w Legionowie (kształcąca na potrzeby SB). Ministerstwo Spraw Wewnętrznych weszło tym samym w nową fazę profesjonalnego i zaprogramowanego szkolenia oficerów na własne potrzeby. Zmiany resortowe początkowo nie objęły kadry podoficerskiej Służby Bezpieczeństwa. Wraz likwidacją CW MSW w Legionowie i powołaniem z dniem 1 września 1972 r. Wyższej Szkoły Oficerskiej⁸ powstał problem ze szkoleniem w pełni wykwalifikowanej i samodzielnej kadry średniego szczebla. Lukę tę miały wypełnić szkoły chorążych.

Celem pracy jest opisanie dziejów oraz działalności szkół chorążych. Temat ten, jak zasygnalizowałem na początku, nie doczekał się żadnego opracowania. Niniejszy tekst ma charakter przyczynkarski, ponieważ spis dotyczący działalności szkolnictwa⁹ (1593) jest dopiero tworzony. Na podstawie przeprowadzonej kwerendy można stwierdzić, że część akt została brakowana jeszcze w latach dziewięćdziesiątych lub – co nie mniej prawdopodobne – znajduje się w niedostępnym zbiorze zastrzeżonym. Znalezione dokumenty dotyczące tego zagadnienia są rekonstruowane na podstawie innych spisów, jak np. 1585, 1091 czy 1509.

Powołanie szkół chorążych wynikało z ustawy z 21 listopada 1974 r. zmieniającej ustawę o służbie funkcjonariuszy MO¹⁰. Artykuł 15 otrzymał brzmienie: „Nadanie

⁷ Por. A. Giddens, *The consequences of modernity*, Oxford 1990, s. 27–29.

⁸ DzU 1972, nr 38, poz. 248.

⁹ Właściwie odpowiedzialnego za to departamentu.

¹⁰ DzU 1974, nr 44, poz. 264. Ustawa ta uzupełniała ustawę z 31 I 1959 r. o służbie funkcjonariuszy MO ujednoliconą obwieszczeniem ministra spraw wewnętrznych z 29 V 1973 r. w sprawie ogłoszenia

funkcjonariuszowi stopnia podoficerskiego następuje po ukończeniu szkoły podoficerskiej MO lub odpowiedniego kursu, a stopnia chorążego – po ukończeniu szkoły chorążych MO lub odpowiedniego kursu albo po zdaniu egzaminu na chorążego. Nadanie tych stopni jest uzależnione również od opinii służbowej i zajmowanego stanowiska służbowego¹¹. Efektem tego zapisu było utworzenie decyzją ministra spraw wewnętrznych z 30 czerwca 1975 r.¹² trzech szkół chorążych: Szkoły Chorążych MO w Łodzi, Szkoły Chorążych MO z siedzibą w Warszawie¹³ oraz Szkoły Chorążych MO w Warszawie.

Do szkoły chorążych kierowane były bez egzaminu osoby mające wykształcenie średnie i zajmujące stanowisko z etatowym stopniem chorążego lub po ukończeniu szkoły przewidziane do mianowania na takie stanowisko. Departament Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego (późniejszy Departament Szkolenia i Wychowania) ustalał przydział miejsc w poszczególnych jednostkach MSW, a ich szefowie (dyrektorzy departamentów, biur, komendanci wojewódzcy) wystawiali imienne decyzje o skierowaniu do szkoły chorążych, na podstawie którego następowało przyjęcie¹⁴.

Zasadniczo szkolenie trwało dwa lata szkolne i podzielone było na trzy etapy. Etap I obejmował problematykę ogólnozawodową oraz podstawowe elementy wybranej specjalizacji (trwał dwa semestry systemem stacjonarnym). Po ukończeniu tego etapu kształcenia słuchacze nabywali prawo do awansu na stopień podoficerski. Z odbywania tej części szkolenia zwolnieni byli absolwenci szkół podoficerskich MO oraz równorzędnych kursów Służby Bezpieczeństwa. Na realizację programu nauczania I etapu kształcenia przeznaczono 272 dni kalendarzowe. Zajęcia dydaktyczne obejmowały¹⁵: zagadnienia społeczno-polityczne (194 godz.), taktykę i metodykę pracy operacyjnej (192 godz.), prawo karne (110 godz.), wybrane zagadnienia prawa państwowego, administracyjnego i międzynarodowego (60 godz.), wybrane elementy logiki, psychologii oraz naukowej organizacji pracy i kierowania (34 godz.), kryminalistykę (90 godz.), wyszkolenie wojskowo-obronne (72 godz.), łączność i elementy techniki operacyjnej

jednolitego tekstu ustawy z 31 I 1959 r. o służbie funkcjonariuszy MO (DzU 1973, nr 23, poz. 136).

¹¹ DzU 1974, nr 44, poz. 264.

¹² AIPN, 1585/10618, b.p. Por.: AIPN, 1593/20, b.p.

¹³ W drugiej połowie lat osiemdziesiątych planowano wyłączyć Szkołę Chorążych MO z siedzibą w Warszawie spod zwierzchnictwa Wyższej Szkoły Oficerskiej im. F. Dzierżyńskiego i zorganizować w Świdrze Samodzielną Szkołę Chorążych Służby Bezpieczeństwa MSW. Pomysł pojawił się w związku ze zwolnieniem przez Akademię Spraw Wewnętrznych obiektu w Świdrze, dotychczas użytkowanego przez nią dla celów kształcenia w ramach Studium Podyplomowego. Ponadto liczba kształconych chorążych w WSO w Legionowie była niewystarczająca (AIPN, 1593/495, Notatka służbowa z sierpnia 1986 r. dotycząca realizacji koncepcji zmian w szkolnictwie resortu spraw wewnętrznych, a zwłaszcza konieczności zorganizowania samodzielnej Szkoły Chorążych Służby Bezpieczeństwa w Świdrze, b.p.).

¹⁴ AIPN, 1585/6398, Informacja z 23 VIII 1976 r. dotycząca organizacji szkół chorążych i zasad kształcenia w nich funkcjonariuszy MO, k. 49–51.

¹⁵ Por.: AIPN, 1091/211, Program nauczania Szkoły Chorążych Służby Bezpieczeństwa. Część pierwsza, 1975 r., b.p.

(34 godz.), podstawowe prawa i obowiązki funkcjonariusza MO oraz wybrane zagadnienia pracy służby milicji (78 godz.), maszynopisanie (30 godz.), wychowanie fizyczne (70 godz.), język obcy (200 godz.), wybrane zagadnienia techniki pracy umysłowej oraz podstawowe zasady opracowywania dokumentów służbowych (12 godz.). Etap II (trzeci semestr) poświęcony był praktykom specjalistycznym. Najczęściej funkcjonariusze odsyłani byli do jednostek macierzystych, w których pracowali pod okiem doświadczonego funkcjonariusza, wykorzystując w praktyce nabytą wiedzę. Etap III obejmował kształcenie specjalistyczne (czwarty semestr systemem stacjonarnym).

We wszystkich szkołach chorążych szkolenie odbywało się systemem stacjonarnym. Funkcjonariusze kształcący się w Łodzi mogli wybrać następujące specjalizacje: komendanci posterunków, dowódcy plutonów służbowych, dowódcy plutonów ZOMO¹⁶, prewencja, operacyjno-dochodzeniowa, technika kryminalistyczna, ruch drogowy¹⁷. Osoby uczące się w Szkole Chorążych MO z siedzibą w Warszawie miały do wyboru specjalizację: „A”¹⁸ (czyli kryptografia oraz organizacja i utrzymanie łączności szyfrowej i kodowej w MSW)¹⁹, „C” (prowadzenie ewidencji spraw, faktów

¹⁶ AIPN, 1749/4, Program Szkoły Chorążych MO (dowódców plutonów ZOMO), 31 V 1976 r., b.p. Szkolenie trwało 106 dni roboczych i składało się z dziewięciu działań: 1) zagadnienia społeczno-polityczne (80 godz.); 2) wybrane zagadnienia prewencji, prawa administracyjnego i łączności (92 godz.); 3) zadania MO w zakresie problematyki pracy Służby Bezpieczeństwa (30 godz.); 4) wybrane zagadnienia socjologii, psychologii i pedagogiki (45 godz.); 5) wybrane zagadnienia pracy operacyjnej, prawa i kryminalistyki (68 godz.); 6) podstawowe problemy organizacji pracy (20 godz.); 7) szyki, ugrupowania bojowe i taktyka specjalna MO (143 godz.); 8) szkolenie ogniowe i terenoznawstwo (50 godz.); 9) wychowanie fizyczne (48 godz.). Ponadto przewidziano 24 godziny na egzaminy.

¹⁷ Por. AIPN, 1593/91, Program Szkoły Chorążych MO komendantów posterunków i dyżurnych jednostek MO, wrzesień 1975 r., b.p.

¹⁸ Por.: AIPN, 1091/211, Program nauczania Szkoły Chorążych Służby Bezpieczeństwa. Część druga specjalistyczna – pion „A”, 1975 r., b.p.; AIPN, 1509/7413, Program nauczania Szkoły Chorążych Służby Bezpieczeństwa. Część specjalistyczna – pion „A”, 24 X 1983 r., k. 1–2. Zob.: AIPN, 1510/1142, Z. Salyga, *Badania efektywności szkolenia specjalistycznego funkcjonariuszy pionu „A” Służby Bezpieczeństwa przy zastosowaniu metody programowej. Na przykładzie Szkoły Chorążych SB*, mps pracy magisterskiej powstałej w Akademii Spraw Wewnętrznych, Warszawa 1983, s. 6–8, 12–13. Autor starał się przeanalizować efektywność nauczania w szkole chorążych i zaproponować nowe rozwiązania dydaktyczne. Uważał, że funkcjonariusze przygotowani do pracy z szyframi wykazują: a) niezadowalający stan znajomości nazewnictwa specjalistycznego; b) brak elementarnych wiadomości z elektrotechniki i elektroniki; c) niewystarczające umiejętności montowania zestawów szyfrujących do pracy; d) nieumiejętność kojarzenia wyników odczytów przyrządów pomiarowych z lokalizacją uszkodzenia; e) małą pewność siebie przy wykonywaniu ćwiczenia, co świadczy o słabym przygotowaniu do zajęć lub braku zainteresowania nimi.

¹⁹ W latach osiemdziesiątych podstawową kadre szyfrową pionu „A” stanowili absolwenci Szkoły Chorążych SB przy WSO w Legionowie. Jak pisał dyrektor Biura „A” płk Stanisław Siedlecki, „ukończenie jej jest warunkiem koniecznym do wykonywania pracy w służbie szyfrowej, zarówno w okresie pokoju, jak i w czasie wojny. Jest to również jeden z podstawowych wymogów delegowania funkcjonariusza do pracy w charakterze szyfranta w przedstawicielstwie zagranicznym PRL”. Do 29 X 1986 r. Szkołę Chorążych SB przy WSO w Legionowie ukończyło 140 funkcjonariuszy pionu „A”. Warto zaznaczyć, że przy Szkole Chorążych funkcjonował również Ośrodek Szkolenia Szyfrantów Biura „A” MSW, który realizował skrócony program szkolenia z zakresu tematyki szyfrowo-kodowej dla funkcjonariuszy pionu „A” oraz żołnierzy WOP i Nadwiślańskich Jednostek Wojskowych MSW. Ośrodek został zorganizowany w 1972 r. na terenie VII Oddziału Straży Pożarnej na Jelonkach. W 1979 r. ośrodek został przeniesiony do siedziby Szkoły Chorążych SB przy ul. Okrzei. W 1981 r.

i osób pozostających w czynnym zainteresowaniu jednostek organizacyjnych MSW, rejestrowanych w przeszłości przez Służbę Bezpieczeństwa, udzielenie informacji upoważnionym jednostkom, jak również gromadzenie, przechowywanie, opracowanie i udostępnianie dokumentacji archiwalnej²⁰, „T” (zabezpieczenie techniczne potrzeb jednostek MSW: opracowanie i produkcja sprzętu techniki operacyjnej, instalacja aparatury podsłuchowej i podglądowej, fotografia, przygotowanie dokumentów legalizacyjnych, opracowanie chemicznych i fotochemicznych środków łączności operacyjnej, metody cenzury, ekspertyzy)²¹, „W” (ochrona łączności pocztowej – obrotu listowego i paczkowego – przed wykorzystaniem jej do prowadzenia wrogiej lub przestępczej działalności skierowanej przeciwko podstawowym interesom obronnym, gospodarczym i politycznym Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej)²², BOR (ochrona rządu) oraz ogólnoooperacyjna. Szkoła Chorążych MO w Warszawie miała jedną specjalizację – „B” (działania w zakresie tzw. obserwacji, np. wywiady-ustalenia, wstępne rozpoznanie, zabezpieczenie operacyjne dyplomatów, cudzoziemców i innych osób zalecanych do poddania kontroli obserwacyjnej przez uprawnione do tego jednostki MSW). Poza wymienionymi kierunkami kształcenia szkoły chorążych zobligowane były do kształcenia w zakresie dodatkowych specjalizacji w zależności od aktualnych potrzeb MSW. Planowano np. uruchomienie specjalizacji administracyjno-gospodarczej²³ oraz przygotowano projekt dla pionu paszportów²⁴.

wraz ze Szkołą Chorążych został umieszczony w WSO w Legionowie (AIPN, 1593/458, Pismo dyrektora Biura „A” płk. Stanisława Siedleckiego do szefa Służby Kadry i Doskonalenia Zawodowego MSW gen. bryg. J. Chomętowskiego, 29 X 1986 r., b.p.).

²⁰ AIPN, 1091/211, Program nauczania Szkoły Chorążych Służby Bezpieczeństwa. Część druga specjalistyczna – pion „C”, 1975 r., b.p. Na szkolenie przeznaczono 94 dni kalendarzowe, w tym po 200 godzin na języki obce oraz przedmioty specjalistyczne obejmujące działy: 1) ewidencja; 2) informacja, 3) archiwistyka.

²¹ AIPN, 1091/211, Program nauczania Szkoły Chorążych Służby Bezpieczeństwa. Część druga specjalistyczna – pion „T”, 1975 r., b.p. Na specjalizację kierunkową przeznaczono 137 dni kalendarzowych. Specjalizacja „T” dzieliła się na dwa kierunki: eksploatacja urządzeń techniki operacyjnej (obejmowała 200 godzin na języki obce oraz 400 na przedmioty specjalistyczne) oraz instalacja podsłuchów pokojowych (PP), podsłuchów telefonicznych (PT), a także podgląd dokumentacyjno-filmowy (PDF) – obejmowała 516 godzin na przedmioty specjalistyczne oraz 84 na przepisy ruchu drogowego, obsługę i eksploatację pojazdów i naukę jazdy. Pierwsza specjalizacja obejmowała działy: 1) eksploatacja PT i PP; 2) sprzęt PT i PP; 3) pisanie na maszynie; druga specjalizacja to: 1) instalacja PP; 2) instalacja PT; 3) instalacja PDF.

²² Por. AIPN, 1091/211, Program nauczania Szkoły Chorążych Służby Bezpieczeństwa. Część specjalistyczna – pion „W”, 1975 r., b.p.; AIPN, 1091/213, Program nauczania Szkoły Chorążych Służby Bezpieczeństwa. Część specjalistyczna – pion „W”, 1979 r., k. 2–36. Program nauczania przewidywał 600 godzin zajęć dydaktycznych, z czego 200 miało być poświęcone przedmiotom specjalistycznym, a pozostałe 400 nauce języków obcych (również zajęciom praktycznym dotyczącym tłumaczenia materiałów „W”). W ramach przedmiotów specjalistycznych poruszano takie problemy, jak: 1) zadania ogólne; 2) formy, metody i sposoby opracowania dokumentów „W”; 3) wykorzystanie kanałów pocztowych do prowadzenia wrogiej i przestępczej działalności skierowanej przeciwko podstawowym interesom PRL; 4) wybrane zagadnienia z techniki kryminalistycznej. Szkolenie funkcjonariuszy Biura „W” nieznacznie różniło się od przygotowania pracowników wydziałów „W” komend wojewódzkich MO.

²³ *Ibidem*, k. 50.

²⁴ AIPN, 1509/7416, Projekt program nauczania Szkoły Chorążych Służby Bezpieczeństwa MSW, 28 III 1983 r., k. 1–12. Kurs specjalistyczny dla pionu paszportów miał objąć takie zagadnienia, jak:

Tabela 1. Przykładowy program przeszkolenia funkcjonariuszy z pionu „A”. Ogólne zestawienie tematyki i godzin nauczania²⁵

	Działy	Formy zajęć i liczba godzin			Razem
		wykłady	ćwiczenia	inne	
1	Organizacja łączności szyfrowej i kodowej oraz bezpieczeństwa łączności	7	–	2	9
2	Obsługa eksploatacyjna zestawu szyfrującego typu „Dudek”	22	103	20	145
3	Obsługa eksploatacyjna urządzenia typu „Fiałka”	34	51	20	105
4	Szyfry ręczne	7	57	16	80
5	Posługiwanie się dokumentami kodowymi	6	6	–	12
6	Formy i metody działalności wywiadów i kontrwywiadów państw kapitalistycznych przeciwko placówkom PRL za granicą oraz metody przeciwdziałania organów bezpieczeństwa PRL	5	–	–	5
7	Systemy szyfrowe i dekryptaż	12	–	–	12
8	Podstawowe wiadomości z zakresu obsługi technicznej i eksploatacyjnej ruchomych aparatowni szyfrowych typu „AUSz-Czarnuszka”	17	15	–	32
Razem		110	232	58	400

Absolwenci szkoły chorążych uzyskiwali świadectwo ukończenia szkoły i nabywali uprawnienia do awansu na stopień młodszego chorążego. Dopuszczano również sytuację, że funkcjonariusz mógł złożyć egzamin na chorążego z pominięciem szkolenia²⁶. Zakres i sposób przeprowadzenia tego egzaminu regulowało zarządzenie nr 011/76²⁷ dyrektora Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW

zadania operacyjne organów paszportowych (szczególny nacisk położono na instrukcję Operacyjną Biura Paszportów 001/80 o pracy operacyjnej pionu paszportów), podstawy prawne pragmatyki paszportowej w Polsce oraz problematyka organizacyjno-administracyjna.

²⁵ AIPN, 1509/7413, k. 1–2.

²⁶ Świadectwo złożenia egzaminu na chorążego mógł wystawić komendant: Akademii Spraw Wewnętrznych MSW, Szkoły Chorążych MSW w Warszawie (późniejsza Szkoła Chorążych Biura „B”), Szkoły Chorążych MSW z siedzibą w Warszawie (późniejsza Szkoła Chorążych SB w Świdrze), Ośrodka Doskonalenia Kadr Kierowniczych MSW w Łodzi, Szkoły Ruchu Drogowego MO im. F. Zubrzyckiego w Piasecznie, Szkoły Podoficerskiej MO im. W. Ociepki w Słupsku, Szkoły Podoficerskiej MO im. gen. H. Słabczyka w Pile oraz Zakładu Tresury Psów Służbowych MO w Sułkowicach. Por. AIPN, 1593/131, Pismo zastępcy dyrektora Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW płk. Władysława Rutki do dyrektora Departamentu Gospodarki Materiałowo-Technicznej MSW płk. Mieczysława Patelskiego, 17 VI 1986 r., b.p.

²⁷ AIPN, 1585/10616, Zarządzenie nr 011/76 dyrektora Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW z 31 VII 1976 r. w sprawie ustalenia tematów oraz sposobu przeprowadzania egzaminów na podoficera, chorążego i oficera MO, b.p. Egzamin był ustny, a komisję egzaminacyjną powoływał dla MO komendant Ośrodka Doskonalenia Kadr Kierowniczych MSW w Łodzi.

z 31 lipca 1976 r., zaś w odniesieniu do pracowników pionu „B” – zarządzenie nr 03/77 dyrektora Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW z 4 lutego 1977²⁸. Możliwość tę stworzono przede wszystkim do funkcjonariuszy z pionów administracyjno-gospodarczych²⁹ oraz funkcjonariuszy SB³⁰, którzy:

- posiadali średnie wykształcenie;
- ukończyli szkołę podoficerską MO lub kurs SB;
- mieli co najmniej trzyletnią praktykę;
- byli przed 31 grudnia 1975 r. zatrudnieni na stanowiskach ze stopniem służbowym chorążego albo na stanowiskach ze stopniem służbowym oficera i w najbliższych latach nie byli planowani do kierowania na studia w wyższej szkole oficerskiej³¹.

Szkoła Chorążych MO w Łodzi organizacyjnie została podporządkowana komendantowi łódzkiego Ośrodka Doskonalenia Kadr Kierowniczych MSW³². Miała mieć siedzibę w byłej Komendzie Miejskiej Milicji Obywatelskiej w Łodzi³³. Ośrodek miał kształcić około 200 chorążych³⁴ na potrzeby Milicji Obywatelskiej³⁵. Z pisma

²⁸ Por. AIPN, 1585/6425, Pismo dyrektora Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego do dyrektora Departamentu Społeczno-Administracyjnego, 23 IV 1977 r., b.p.

²⁹ Z Departamentu/Biura, Zarządu: Administracyjno-Gospodarczego, Finansowego, Gospodarki Materialowo-Technicznej, Informatyki, Inwestycji, Koordynacyjno-Organizacyjnego PESEL, Łączności, Społeczno-Administracyjnego, Studiów i Projektów PESEL, Zdrowia i Spraw Socjalnych. Ich dyrektorzy ustalali również program specjalistyczny (AIPN, 1585/10616, Zarządzenie nr 011/76, b.p.).

³⁰ Por. AIPN, 1585/10616, Zarządzenie nr 011/76, b.p. Funkcjonariusze SB mogli przystąpić do egzaminu do 30 VI 1977 r. W takiej sytuacji komisję powoływał komendant Wyższej Szkoły Oficerskiej im. F. Dzierżyńskiego.

³¹ Por. AIPN, 1585/6425, Pismo dyrektora Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego do dyrektora Departamentu Społeczno-Administracyjnego, 23 IV 1977, b.p.

³² Historia szkoły sięgała 1944 r., kiedy w Lublinie powstały dwie pierwsze szkoły milicyjne: Szkoła Oficerów Polityczno-Wychowawczych MO (od 15 XI 1944) i Szkoła Oficerów Liniowych MO (od 19 XII 1944). W 1945 r. oba ośrodki przeniesiono do Łodzi, gdzie nastąpiło połączenie szkół w jeden organizm, który przyjął (od 6 IV 1950 r.) nazwę Centralnego Kursu Przeszkolenia MO. Kolejna reforma związana była nie tylko ze zmianą nazwy (1 VIII 1960 r. szkołę przemianowano na Ośrodek Szkolenia Oficerów MO), ale również głównego kierunku dydaktycznego uczelni - nacisk zaczęto kłaść nie na szkolenie, lecz na doskonalenie zawodowe funkcjonariuszy, co znalazło odzwierciedlenie w nazwie nadanej w 1973 r.: Ośrodek Doskonalenia Kadry Kierowniczej (por. AIPN, 1585/10722, Ośrodek Doskonalenia Kadr MSW, k. 1). Ośrodek miał odtąd wyłączność w zakresie doskonalenia zawodowego funkcjonariuszy MO (np. w latach 1973–1981 szkoła zorganizowała 75 takich kursów, na których przeszkolenie odbyło łącznie 3523 milicjantów, podczas gdy w analogicznym okresie kursów „esbeckich” odbyło się tylko 19, na których przeszkolono 1075 funkcjonariuszy – por. AIPN 1585/10722, k. 25–27). Szkolił też słuchaczy Studium Podyplomowego ASW (w ODKK kształcili się słuchacze ASW posiadający stopień wojskowy niższy od majora).

³³ Przy ul. Sienkiewicza 28. ODKK posiadał ponadto kompleks budynków przy ul. Północnej 38/40 oraz bursę przy ul. Północnej 39.

³⁴ Por. *ibidem*.

³⁵ W późniejszym okresie funkcjonariusze MO z braku miejsc dydaktyczno-koszarowych byli przygotowywani do złożenia egzaminu na chorążego (ze stanowiskiem dzielnicowego) systemem eksternistycznym poza kursem stacjonarnym w Szkole Ruchu Drogowego MO im. F. Zubrzyckiego

plk. Z. Litwina, komendanta Ośrodka Doskonalenia Kadr Kierowniczych MSW w Łodzi, do plk. Stefana Tymczenki, dyrektora Biura Organizacyjnego MSW, z 28 czerwca 1980 r.³⁶ dowiadujemy się, że zapotrzebowanie było znacznie większe. W efekcie liczba miejsc z czasem wzrosła do 300, a następnie do 500. Mimo limitu w roku 1980 przebywało w szkole ponad 770 słuchaczy. Ośrodek przed utworzeniem szkoły chorążych obsługiwało 84 funkcjonariuszy oraz 54 pracowników cywilnych³⁷. W związku z nowymi zadaniami przewidziano zatrudnienie dodatkowo 89 osób: 25 etatów kadry naukowo-dydaktycznej, 20 etatów pracowników administracyjnych oraz 44 pracowników fizycznych³⁸. W rzeczywistości według danych z 1980 r. zatrudnienie wzrosło o 58 pracowników³⁹. Podkreślić należy, że część etatów nie była związana ze szkołą chorążych. W latach 1976–1978 powołano w ODKK dodatkowo Samodzielną Sekcję Inwestycji i Remontów oraz Samodzielną Sekcję Żywnościową, a także przejęto z Komendy Wojewódzkiej MO w Łodzi gospodarkę samochodową.

Tabela 2. Struktura zatrudnienia ODKK MSW w latach 1975–1979

Przyporządkowanie	Stan osobowy przed powołaniem Szkoły Chorążych MO (do 1975 r.)	Stan osobowy po powołaniu Szkoły Chorążych MO (1976–1979)	Przyrost zatrudnienia
Kadra dydaktyczno-wychowawcza	45	64	19
Administracja	39	55	16
Pracownicy cywilni	54	77	23

Źródło: Załącznik nr 2 do pisma plk. Z. Litwina, komendanta Ośrodka Doskonalenia Kadr Kierowniczych MSW w Łodzi, do plk. Stefana Tymczenki, dyrektora Biura Organizacyjnego MSW, z 28 czerwca 1980 r.

Pozostałe dwie szkoły kształcić miały chorążych na potrzeby Służby Bezpieczeństwa. Szkoła Chorążych MO z siedzibą w Warszawie organizacyjnie podporządkowana została komendantowi Wyższej Szkoły Oficerskiej im. F. Dzierżyńskiego⁴⁰. Szko-

w Piasecznie, Szkole Podoficerskiej MO im. W. Ociepki w Słupsku oraz Szkole Podoficerskiej MO im. gen. H. Słabczyka w Pile. Por. AIPN, 1593/122, Informacja o potrzebie dalszych działań na rzecz rozwoju bazy dydaktyczno-koszarowej w szkołach i ośrodkach szkolenia resortu spraw wewnętrznych oraz powiększenia ilości kadry dydaktyczno-wychowawczej, 18 IX 1986 r., b.p.

³⁶ AIPN, 159/2, b.p.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ AIPN, 1593/20, b.p.

³⁹ AIPN, 159/2, b.p.

⁴⁰ Szkoła ta nie dysponowała własną kadrami dydaktyczną, lecz wykorzystywała zaplecze Wyższej Szkoły Oficerskiej im. F. Dzierżyńskiego w Legionowie oraz doświadczonych funkcjonariuszy z komórek

lono tutaj funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa z wyjątkiem pionu obserwacji. Szkoła do 1981 r. mieściła się w Warszawie przy ul. Okrzei 13 oraz Sierakowskiego 7. Decyzją nr SDGM-629/81/570 dyrektora generalnego MSW z 8 lipca 1981 r. w sprawie zagospodarowania obiektu przy ul. Okrzei 13 i Sierakowskiego 7 w Warszawie⁴¹ została przeniesiona na teren Wyższej Szkoły Oficerskiej w Legionowie, zaś w 1986 r. do Świdra⁴². Ulokowana w budynkach po tamtejszym Studium Podyplomowym Akademii Spraw Wewnętrznych, zmieniła nazwę na Szkołę Chorążych Służby Bezpieczeństwa w Świdrze. Komendant WSO MSW w Legionowie obydwie warszawskie placówki przekazał komendantowi stołecznemu Milicji Obywatelskiej. Do znalezienia lepszej lokalizacji pozostała jedynie w budynku przy ul. Sierakowskiego Szkoła Chorążych MO w Warszawie (obserwacji)⁴³.

Funkcjonariusze Biura „B” ze względu na specyfikę swojej pracy praktycznie od początku stworzyli własny system szkolenia. W kwietniu 1951 r. w Kobylinie k. Grójca powołano ośrodek szkolenia służby obserwacji – Szkoła nr 5⁴⁴. We wrześniu

operacyjnych. Por. AIPN, 1593/125, Pismo komendanta Szkoły Chorążych Wyższej Szkoły Oficerskiej MSW ppłk. Czesława Pieślaka do zastępcy dyrektora Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego płk. Władysława Rutki, 11 XII 1984 r. b.p.

⁴¹ AIPN, 1593/279, b.p.

⁴² Przeniesienie wynikało z potrzeby kształcenia większej liczby chorążych na potrzeby Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Wyższa Szkoła Oficerska im. F. Dzierżyńskiego w Legionowie osiągnęła maksimum możliwości dydaktycznych i nie była w stanie przeznaczyć więcej środków ani wydzielić więcej miejsca na potrzeby Szkoły Chorążych. Zwolnienie obiektu w Świdrze przez Akademię Spraw Wewnętrznych postanowiono wykorzystać do zmian. Por. AIPN, 1593/495, Notatka służbowa dotycząca realizacji koncepcji zmian w szkolnictwie resortu spraw wewnętrznych, a zwłaszcza konieczności zorganizowania samodzielnej Szkoły Chorążych Służby Bezpieczeństwa w Świdrze, sierpień 1986 r., b.p.

⁴³ Por. notatki służbowe wraz z planami budynku w teczce AIPN, 1593/279. W notatce służbowej z 18 XI 1981 r. dotyczącej prac adaptacyjnych prowadzonych przez Komendę Stołeczną MO w przyjętym w administrację zespołe budynków po Wyższej Szkole Oficerskiej im. F. Dzierżyńskiego w Legionowie, usytuowanym przy ul. Sierakowskiego 7 i Okrzei 13, czytamy, że część budynku zajmował Wydział Ruchu Drogowego oraz Sekcja Wizowa dla Cudzoziemców KS MO. Obie komórki wykorzystywały to samo wejście służbowe co Szkoła Chorążych, naruszając tym samym zasady konspiracji. Ostatecznie postanowiono, by z wejścia od ul. Sierakowskiego korzystała Szkoła Chorążych, zaś jednostki KS MO – od ul. Okrzei.

⁴⁴ Ośrodek występował pod przykrywką jednostki wojskowej. Cykl szkolenia trwał 6 miesięcy i obejmował: taktykę prowadzenia obserwacji, „wywiad ustalenie”, zagadnienia ogólnoperacyjne, zagadnienia społeczno-polityczne, fotografię, wyszkolenie wojskowe, wychowanie fizyczne, naukę prowadzenia pojazdów samochodowych i motocykli oraz przedmioty z zakresu szkoły średniej. Trzon kadry wykładowej stanowili etatowi pracownicy szkoły, pracownicy Wydziału „A” MBP, wykładowcy z Centrum Wyszczolenia Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Legionowie, kadra Szkoły Aktywu Kierowniczego w Warszawie, funkcjonariusze Departamentu Kadry i Szkolenia MBP oraz departamentów operacyjnych MBP, działacze Automobillublu Polskiego wspomagani przez pracowników Centralnego Garażu MBP, a także wykładowcy spoza resortu. Warto zaznaczyć, że systematyczne szkolenie zawodowe w służbie obserwacji rozpoczęło się już w latach 1946–1947 r., jednak w związku z brakiem odpowiednich pomieszczeń odbywało się w mieszkaniach konspiracyjnych po zakończeniu pracy. Por. *Pierwsze kadry służby obserwacji i ich szkolenie*, „Biuletyn Biura »B« MSW” 1982, nr 29/30, s. 106 (w zasobie AIPN, 01521/1580, t. 1).

1955 r. placówkę tę przeniesiono do Zatrzebia pod Warszawą⁴⁵. Niedługo później na podstawie zarządzenia 026 z 12 lutego 1957 r. o przeniesieniu szkoły Biura „B” z Zatrzebia do Legionowa⁴⁶ rozpoczął się proces włączania szkoły w Zatrzebiu do Centrum Wyszkożenia, co nastąpiło ostatecznie w 1959 r. Utworzono wówczas roczną Szkołę Funkcjonariuszy Służby Obserwacyjnej MSW⁴⁷, która w 1962 r. przyjęła nazwę Szkoła nr 3⁴⁸. We wrześniu 1963 r. przeniesiono szkołę do Warszawy na ul. Ksawerów 13, jednak administracyjnie dalej podlegała CW MSW. Istniała ona aż do 1972 r., tzn. do utworzenia Wyższej Szkoły Oficerskiej im. F. Dzierżyńskiego⁴⁹. Szkołę nr 3 na mocy zarządzenia organizacyjnego nr 087/org ministra spraw wewnętrznych z 5 grudnia 1972 r. włączono do Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW jako Wydział Szkolenia z zakresu obserwacji (szkoła „B”)⁵⁰. Następnie zarządzeniem organizacyjnym nr 0103/org ministra spraw wewnętrznych z 19 listopada 1973 r. utworzono Ośrodek Nauczania Obserwacji⁵¹, tworząc samodzielną jednostkę organizacyjną, co stanowiło niejako powrót do „tradycji” sprzed 1959 r. Warto zaznaczyć, że obok funkcjonariuszy Biura „B” w Szkole nr 3 szkolono również na krótkoterminowych kursach np. funkcjonariuszy BOR⁵².

30 czerwca 1975 r. Ośrodek Nauczania Obserwacji MSW przekształcono w Szkołę Chorążych MO w Warszawie⁵³. Była to samodzielna jednostka organizacyjna. Z dniem 1 maja 1976 r. zarządzeniem organizacyjnym 023/org. ministra spraw wewnętrznych z 13 V 1976 r.⁵⁴ została przemianowana na Szkołę Chorążych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Warszawie. Dla lepszego zakamuflowania w kontaktach na zewnątrz resortu szkoła występowała jako „Ośrodek Szkolenia Gwardyjskiego Pienu Sportowego w Warszawie”. 26 listopada 1986 r. Szkoła Chorążych została wydzielona z WSO i decyzją ministra przeszła pod zarząd Biura „B” jako Szkoła Chorążych

⁴⁵ Wydłużono cykl szkoleniowy z 6 do 10 miesięcy oraz wprowadzono nowy przedmiot – łączność radiową, zrezygnowano zaś z nauki prowadzenia pojazdów samochodowych (*ibidem*, s. 108–109).

⁴⁶ AIPN, 01225/878, Skorowidze przepisów prawnych MSW z lat 1966–1978, b.p.

⁴⁷ AIPN, 01225/763, k. 119–122.

⁴⁸ AIPN, 1585/5747, k. 6.

⁴⁹ AIPN, 0045/57, Zarządzenie nr 139/72 ministra spraw wewnętrznych z 13 XII 1972 r. w sprawie nadania statutu wyższym szkołom oficerskim resortu spraw wewnętrznych z załącznikiem, k. 450–460.

⁵⁰ AIPN, 1595/97, cz. 1, k. 10.

⁵¹ AIPN, 1595/98, cz. 1, k. 58–59. Por.: AIPN, 1585/5747, k. 111.

⁵² AIPN, 1585/5747, k. 9.

⁵³ Szkoła Chorążych MSW w Warszawie składała się z Kierownictwa (1 etat komendanta), Wydziału I (naczelnik, 9 starszych wykładowców, 5 wykładowców, 2 techników radiowych i fotografów oraz technika kreślacza), Wydziału II (1 etat komendanta), Wydziału I (naczelnik, 9 starszych wykładowców, 8 wykładowców, dowódca kompanii, szef kompanii i 110 nieetatowych słuchaczy) oraz Referatu Ogólnego (st. referent, referent planowania zajęć, referent gospodarczo-finansowy, bibliotekarz biblioteki specjalnej, bibliotekarz, sekretarz-maszynistka, maszynistka i pielęgniarka). Zob.: AIPN, 1585/11585, Tymczasowy etat nr 032/2 Szkoły Chorążych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Warszawie, b.p.

⁵⁴ AIPN, 1595/101, k. 135–138.

Biura „B”⁵⁵, zaś zarządzeniem organizacyjnym 01/org z 9 stycznia 1987 r. ministra spraw wewnętrznych stała się integralną częścią Biura „B”⁵⁶. Wówczas komendant szkoły pełnił równocześnie funkcję zastępcy dyrektora Biura „B”⁵⁷, a zastępca komendanta – naczelnika Wydziału I Biura „B”. Przełożonymi kadetów byli ponadto: naczelnik Wydziału II Biura „B”, zastępca naczelnika Wydziału I Biura „B”, dowódca kompanii, wykładowcy dydaktyczni⁵⁸, oficer dyżurny⁵⁹, pomocnik dowódcy kompanii oraz dowódcy plutonów. Kadeci przebywali w szkole pod legendą instruktora wychowania fizycznego, turystyki i sportu Gwardyjskiego Pionu Sportowego. W związku z tym na terenie szkoły byli zobowiązani do noszenia dresu⁶⁰.

⁵⁵ AIPN, 657/820, Komunikat 1/86, 8 XII 1986 r., k. 1.

⁵⁶ Por.: AIPN, 1122/39, Regulamin wewnętrzny Szkoły Chorążych Biura „B” Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Warszawie, 31 VIII 1988 r., b.p.

⁵⁷ Por. AIPN, 0818/5, Decyzja nr 1/111/87 dyrektora Biura „B” w sprawie zmiany podległości jednostek organizacyjnych Biura „B” MSW w związku ze zmianami personalnymi w Kierownictwie Biura „B” MSW oraz włączeniem do jednostki Szkoły Chorążych MSW i Batalionu Specjalnego WUSW, 2 I 1987 r., b.p.

⁵⁸ Spośród kadry dydaktycznej ustalano opiekunów plutonów i powoływano ich rozkazem komendanta. Zgodnie z programem kształcenia wszyscy pracownicy dydaktyczni szkoły byli zobowiązani do udzielania wszechstronnej pomocy opiekunom plutonu. Opiekunowie plutonu zobowiązani byli: 1) poznać kadetów, a przede wszystkim ich predyspozycje do zawodu wywiadowcy (miał im w tym pomóc prowadzony „notatnik opiekunów plutonów”, który powinien uwzględniać: charakterystykę środowiska słuchaczy, np. przynależność partyjna, zawód i funkcje społeczne rodziców, wygląd zewnętrzny słuchacza, stosunek słuchacza do obowiązków; planowane przedsięwzięcia wychowawcze; główne problemy z życia plutonu oraz zapiski różne); 2) „oceniać ich stopień politycznego i społecznego zaangażowania”; 3) kontrolować wyniki w nauce plutonu, organizować pomoc w nauce, porównywać osiągnięcia w nauce z możliwościami; 4) rozwijać społeczno-kulturalne zainteresowania słuchaczy; 5) pomagać słuchaczom w rozwiązywaniu trudnych spraw zakłócających proces nauczania; 6) pełnić dyżury wychowawcze, w czasie których sprawowali nadzór nad przebiegiem nauki własnej słuchaczy; 7) na posiedzeniu rady pedagogicznej referować postępy podległym ich słuchaczy. Opiekunowie plutonów uprawnieni byli też do składania wniosków w sprawach: urlopów okolicznościowych, przepustek, nagród i wyróżnień, kar dyscyplinarnych. Mogli również: zarządzić naukę własną poza programem pod nadzorem oficera dyżurnego lub dowódcy plutonu, przeprowadzić rozmowę ostrzegawczą, złożyć wniosek o wydalenie ze szkoły. Por. AIPN, 01245/7, Zadania dydaktyczno-wychowawcze opiekunów plutonów w roku szkolnym 1983/1984, b.p.; AIPN, 1122/39, Rozkaz nr 11/88 zastępcy dyrektora, komendanta Szkoły Chorążych Biura „B” MSW w Warszawie o powołaniu opiekunów plutonów, pomocnika dowódcy kompanii oraz dowódców plutonów, 5 IX 1988 r., b.p.

⁵⁹ Oficer dyżurny był wyznaczany spośród etatowych pracowników Szkoły Chorążych i bezpośrednio podlegał komendantowi. W czasie nieobecności kierownictwa szkoły był on przełożonym wszystkich kadetów. W tzw. książce wydarzeń notował informacje dotyczące zajęć dydaktycznych, nauki własnej oraz przebywanie na terenie szkoły osób z nią niezwiązanych. Oficer dyżurny odpowiadał za praktyczną stronę funkcjonowania szkoły (wydawanie posiłków, sprawdzanie liczby kadetów w godzinach wieczornych, ściąganie kadry do szkoły w trybie alarmowym itp.). Por. AIPN, 01245/85, Instrukcja dla oficera dyżurnego Szkoły Chorążych Biura „B” MSW w Warszawie zatwierdzona przez zastępcę dyrektora, komendanta Szkoły Chorążych Biura „B” MSW w Warszawie, 28 VIII 1987 r., b.p.; AIPN, 1122/39, Instrukcja dla oficera dyżurnego Szkoły Chorążych Biura „B” MSW w Warszawie zatwierdzona przez zastępcę dyrektora, komendanta Szkoły Chorążych Biura „B” MSW w Warszawie, 11 VIII 1988 r., b.p.

⁶⁰ AIPN, 1122/39, Regulamin wewnętrzny Szkoły Chorążych Biura „B” Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Warszawie, 31 VIII 1988 r., b.p.

Do Szkoły Chorążych pionu „B” kierowani byli funkcjonariusze posiadający: 1) etat chorążego MO; 2) wykształcenie średnie – ogólnokształcące lub zawodowe; 3) co najmniej roczny staż pracy w pionie „B” (preferowani byli ci z najdłuższym stażem); 4) prawo jazdy co najmniej kategorii „B”; 5) odpowiedni wiek, nieprzekraczający 25–30 lat (w pierwszej kolejności przyjmowano starszych spełniających wszystkie wymienione warunki); 6) dobrą sprawność fizyczną odpowiadającą wymogom do służby zewnętrznej; 7) nienaganny stan zdrowia wymagany dla kierowców zawodowych pojazdów mechanicznych; 8) pozytywny wynik badań psychologicznych obowiązujący kierowców (kandydat powinien uzyskać dobre wyniki określające: pamięć, spostrzegawczość, odporność na sytuacje trudne, uwagę oraz zdolność przystosowawczą; 9) ukończone przeszkolenie wstępne dla nowo przyjętych do służby (tzw. kurs „O”). Do szkoły mogli też być przyjmowani funkcjonariusze bez kursu podoficerskiego⁶¹. Najczęściej byli oni wysyłani na przeszkolenie do Szkoły Chorążych MSW w Warszawie filia w Brzegu.

Szkolenie funkcjonariuszy obserwacji trwało 255 dni, z czego 213 dni przeznaczono na realizację programu nauczania, 10 dni na egzaminy i zaliczenia, 20 dni na urlopy słuchaczy, 10 dni do dyspozycji komendanta oraz 2 dni na rozpoczęcie i zakończenie roku szkolnego. W okresie dziesięciomiesięcznego szkolenia słuchacze pozostawali na etatach swych jednostek macierzystych. Raz w miesiącu mogli wziąć urlop, by odwiedzić bliskich oraz pobrać pensję z jednostki macierzystej⁶².

Porządek dnia w okresie przebywania słuchaczy w Szkole Chorążych SB zatwierdzał komendant szkoły. W każdym tygodniu po zajęciach programowych odbywała się: trzy razy nauka samodzielna (dwa razy przygotowanie się do bieżących zajęć, sprawdzianów itd. oraz raz w formie konsultacji i wymiany poglądów na nurtujące słuchaczy problemy szkoleniowo-metodyczne i wychowawcze), raz praca polityczno-wychowawcza oraz raz praca kulturalno-wychowawcza i sportowa (soboty i niedziele pozostawały do dyspozycji słuchaczy)⁶³.

⁶¹ Por. AIPN, 0711/69, Ramowy program stacjonarnego kształcenia chorążych Służby Bezpieczeństwa (wywiadowców pionu „B”), 1983 r., b.p.

⁶² Por. *ibidem*.

⁶³ Por. *ibidem*.

Tabela 3. Przykładowy porządek dnia w Szkole Chorzących Biura „B”⁶⁴

Rodzaj zajęć	Dni robocze		Niedziele i święta	
	godzina			
	od	do	od	do
Pobudka	6.30	7.00	7.30	
Toaleta	6.30	7.00		
Śniadanie	7.00	7.30	8.00	8.30
Apel poranny	7.45		9.00	7.15
I godzina zajęć	8.00	8.45		
II godzina zajęć	8.50	8.35		
III godzina zajęć	9.45	10.30		
IV godzina zajęć	10.50	11.35		
V godzina zajęć	11.45	12.30		
VI godzina zajęć	12.35	13.20		
Obiad	13.20	14.00	12.30	13.00
Zajęcia programowe i nauka własna	14.00	18.00		
Kolacja	18.00	18.30	17.00	17.30
Czas wolny	18.30	19.25		
Dziennik TV	19.25	20.00		
Zajęcia własne	20.00	21.50		
Przygotowania do capstrzyku	21.50			
Apel wieczorny	22.00		22.00	
Cisza nocna	22.30		22.30	

Jednym z podstawowych wymogów szkolenia wywiadowców było posiadanie przez nich prawa jazdy kategorii „B” w związku z tym dla niemających tego dokumentu były organizowane dodatkowe kursy. Ponadto program nauczania Szkoły Chorzących obserwacji był realizowany z pomocą doświadczonych funkcjonariuszy

⁶⁴ AIPN, 1122/39, b.p.

Biura „B”, Biura Śledczego oraz departamentów I, II, III, IV i V. Wykłady z religioznawstwa prowadzili pracownicy Akademii Spraw Wewnętrznych. Część zajęć odbywała się poza szkołą. Wykłady z historii ruchu robotniczego przeprowadzone były w Muzeum Lenina oraz Muzeum Ruchu Rewolucyjnego. Instytut Nauki i Kultury Radzieckiej organizował zajęcia związane z genezą i rozwojem społeczno-gospodarczym ZSRR. W Wyższej Szkole Oficerskiej im. F. Dzierżyńskiego słuchacze Szkoły Chorażych zapoznawali się z historią i tradycją służb resortu spraw wewnętrznych⁶⁵.

Słuchacze przygotowywani byli ponadto do prowadzenia pracy operacyjno-rozpoznawczej w obiektach hotelowych oraz dokonywania wywiadów i ustaleń. Służba Bezpieczeństwa szczególnie interesowała się hotelami, w których zatrzymywali się cudzoziemcy z krajów kapitalistycznych. Funkcjonariusze pionu „B” najczęściej wykonywali zlecenia wywiadu (Departament I) oraz kontrwywiadu (Departament II)⁶⁶. Funkcjonariusze zobowiązani byli wówczas do zdobycia informacji na temat kontaktów towarzyskich osoby obserwowanej, adresów znajomych, więzów rodzinnych oraz jej postępowania⁶⁷. Szkolenie miało przygotować również do posługiwania się sprzętem fotograficznym oraz wykonywania jawnych i tajnych zdjęć aparatami odkrytymi oraz modelami operacyjnymi w różnych warunkach terenowych i oświetleniowych. Kadeci powinni byli nauczyć się sprawnie posługiwać radiostacją oraz prowadzić korespondencję z wykorzystaniem dokumentów kodowych i szyfratorów. Niebagatelną umiejętnością, którą powinni byli nabyć w szkole i rozwijać w praktyce, była konspiracja osobista i sprawne ukrywanie sprzętu techniczno-operacyjnego przed osobą obserwowaną. Słuchacze w związku z tym uczeni byli metod maskowania: charakteryzacji, doboru garderoby i rekwizytów stosowanych następnie w pracy operacyjnej. Nie mniej uwagi poświęcano przygotowaniu kadetów do prowadzenia obserwacji w trudnych warunkach (atmosferycznych, środowiskowych i oświetleniowych), które potęgują zmęczenie fizyczne i psychiczne⁶⁸.

⁶⁵ AIPN, 1593/72, Sprawozdanie z realizacji programu kształcenia funkcjonariuszy-wywiadowców Biura „B” MSW i Wydziałów „B” WUSW w roku szkolnym 1984/1985, b.p.

⁶⁶ Por. AIPN, 0819/58, Notatka służbowa dyrektora Biura „B” MSW płk. L. Krawczyka dotycząca operacyjnego zabezpieczenia hoteli, 31 III 1972 r., b.p. Operacyjnym zabezpieczeniem hoteli zajmował się Wydział IX Biura „B” MSW. Inwigilacja hoteli i ochrona obywateli przed wpływami „kapitalistów” była typowa dla całego bloku wschodniego. Por. A. Rahi-Tamm, R. Jansons, P. Kaasik, *Estonia i Łotwa [w:] Czekiści. Organy bezpieczeństwa w europejskich krajach bloku sowieckiego 1944–1989*, red. K. Persak, Ł. Kamiński, Warszawa 2010, s. 169.

⁶⁷ Por.: R. Ciupa, M. Komaniecka, *Szpiegowski arsenał bezpieki. Obserwacja, technika operacyjna, kontrola korespondencji jako środki pracy Służby Bezpieczeństwa PRL*, Katowice – Kraków 2011, s. 17.

⁶⁸ AIPN, 0711/69, Ramowy program stacjonarnego kształcenia chorażych Służby Bezpieczeństwa (wywiadowców pionu „B”), 1983 r., b.p. Por.: R. Ciupa, M. Komaniecka, *Szpiegowski arsenał...*, s. 23–42, 73–113.

Tabela 4. Przykładowy program szkolenia Szkoły Chorążych MSW w Warszawie⁶⁹

Lp.	Nazwa przedmiotu	Ogólna liczba godzin na przedmiot	Rodzaj zajęć		Stosunek zajęć teoretycznych do praktycznych (w procentach)	Formy sprawdzania wyników nauczania
			teoretyczne	praktyczne		
1	Zagadnienia społeczno-polityczne	150	92	58	61–39	egzamin
2	Obserwacja zewnętrzna	176	64	112	36–64	egzamin, praca pisemna
3	Podstawy pracy operacyjnej	120	74	46	62–38	egzamin
4	Fotografia operacyjna	110	30	80	27–73	egzamin
5	Łączność radiowa	92	30	62	33–67	egzamin
6	Nauka zawodu kierowcy do jazdy operacyjnej	186	54	132	29–71	egzamin
7	Wybrane zagadnienia z prawa konstytucyjnego,	34	28	6	82–18	zaliczenie na ocenę
8	Wybrane zagadnienia z prawa	36	28	8	78–22	zaliczenie na ocenę
9	Wybrane zagadnienia z prawa	34	26	8	76–24	zaliczenie na ocenę
10	Wybrane zagadnienia z psychologii	46	28	18	61–39	zaliczenie na ocenę
11	Prewencja	48	36	12	75–25	zaliczenie na ocenę
12	Kryminalistyka	50	32	18	64–36	zaliczenie na ocenę
13	Wyszkolenie wojskowo-obronne	54	8	46	15–85	zaliczenie na ocenę
14	Wychowanie fizyczne	142	4	138	3–97	egzamin
	Razem	1278	534	744	–	

⁶⁹ AIPN, 0711/69, Ramowy program stacjonarnego kształcenia chorążych Służby Bezpieczeństwa (wywiadowców pionu „B”), 1983 r., b.p.

Wykłady prowadzone były w grupach trzydziestopięcio- lub czterdziestoosobowych (kompanie), natomiast ćwiczenia, sprawdziany i zajęcia praktyczne w osiemnasto- lub dwudziestoosobowych plutonach. Kadeci poznawali podstawy prawa, kryminalistyki, materiałoznawstwa i obróbki laboratoryjnej. Szczególny nacisk kładziono na nauczanie metod i technik identyfikacji osób. Nie mniej ważna była nauka strzelania oraz wychowanie fizyczne, w czasie którego poza ćwiczeniami ogólnorozwojowymi uczono m.in. samoobrony oraz pływania (zakładano, że każdy słuchacz po ukończeniu szkoły powinien uzyskać kartę pływacką). Zajęcia praktyczne z obserwacji w terenie prowadzone były w trzy- lub czteroosobowych zespołach obserwacyjnych. Słuchacze ćwiczyli wówczas umiejętności z zakresu fotografii oraz łączności radiowej, pogłębiali umiejętności poprawnego dokumentowania zaobserwowanych faktów i zdarzeń w formie komunikatów oraz zdjęć operacyjnych, a także doskonalili analizowanie i ocenę różnych sytuacji operacyjnych. Doskonalenie jazdy operacyjnej odbywało się indywidualnie⁷⁰.

W latach osiemdziesiątych Szkoła Chorążych obserwacji nawiązała ścisłą współpracę z Ośrodkiem Kształcenia Kadry Wywiadowczej Departamentu I MSW. Jej rezultatem było:

„ – opracowanie rocznego harmonogramu wspólnych ćwiczeń praktycznych w terenie;

– uwzględnienie przez OKKW potrzeb Szkoły Chorążych w przedmiocie praktycznego doskonalenia umiejętności słuchaczy w zakresie obserwacji;

– zorganizowanie wspólnych zajęć z obserwacji;

– przekazanie przez pozorantów OKKW wszelkich uwag pozytywnych i negatywnych z przebiegu zajęć, które na bieżąco przekazywano słuchaczom szkoły;

– nakręcenie filmu szkoleniowego przez pracowników OKKW przy udziale słuchaczy Szkoły Chorążych, który służyć będzie przyszłym rocznikom obydwu szkół.

W wyniku współpracy z Departamentem I słuchacze Szkoły Chorążych wykonali 33 obserwacje za pozorantami OKKW. Z tego 9 wynikających z potrzeb OKKW oraz 24 wynikające w programie Szkoły Chorążych. Realizując te zajęcia, tytułem eksperymentu zorganizowano zatrzymanie słuchacza OKKW w trakcie wykonywania czynności wywiadowczych. Do zatrzymania i wstępnego wyjaśnienia sprawy zaangażowano pracowników Biura Śledczego MSW⁷¹.

Analogiczne ćwiczenia przeprowadzało OKKW z udziałem pracowników Biura „B” MSW, Wydziału „B” Komendy Stołecznej MO oraz Szkoły Chorążych MSW.

⁷⁰ Por. *ibidem*.

⁷¹ AIPN, 1593/72, Sprawozdanie z realizacji programu kształcenia funkcjonariuszy-wywiadowców Biura „B” MSW i Wydziałów „B” WUSW w roku szkolnym 1984/1985, b.p.

W roku szkoleniowym 1976/1977 przeprowadzono ponad 50 tego typu zajęć, z czego na 114 obserwacji dwupółgodzinnych odbywających się w Warszawie 29 wykonali funkcjonariusze ze Szkoły Chorążych. Zadaniem szkolonych było zgubić obserwowanych, zaś tych drugich – pogłębianie umiejętności śledzenia i odnajdywania. Całość kończyła się złożeniem raportu oraz wypełnieniem kwestionariusza oceny, w którym kładziono nacisk na wskazanie pozytywów oraz niedociągnięć obu stron. Jak podkreślał naczelnik Wydziału X Biura „B” MSW mjr J. Stanikowski, autor notatki służbowej dotyczącej analizy obserwacji szkoleniowych wykonywanych dla Departamentu I MSW w kwietniu i maju br. oraz podsumowania cyklu zajęć z programu roku 1976/1977⁷² – „wielu młodych wywiadowców po raz pierwszy miało sposobność sprawdzenia siebie w różnych sytuacjach. Wielu również po raz pierwszy osobiście doświadczyło bądź dowiedziało się, na czym polega i jak się odbywa b[łyskawiczne] p[rzekazanie] m[ateriałów], zachowanie w rejonie schowków lub przed przeprowadzeniem rozmowy werbunkowej. Ponadto wielu zgłębiło praktycznie umiejętności w zakresie dostosowywania się do zaistniałych okoliczności i sytuacji. I chyba w tym wyrażała się wartość szkoleniówek”⁷³. W notatce tej postulowano ponadto, aby większość obserwacji wykonywali słuchacze Szkoły Chorążych⁷⁴. Jak wynika ze sprawozdania z realizacji programu kształcenia [...] w roku szkolnym 1984/1985, postulat ten został uwzględniony.

Wspólne ćwiczenia były przeprowadzane i w latach późniejszych. Po tych z roku szkolnego 1987/1988 r. 24 września 1988 r. odbyła się narada, w której uczestniczyła kadra dydaktyczna OKKW Departamentu I, naczelnicy wydziałów „B” WUSW, naczelnicy Biura „B” MSW, przedstawiciele kierownictwa Departamentu I i Biura „B” MSW. Przedmiotem rozmów była organizacja szkolenia słuchaczy OKKW oraz pionu „B” na lata 1988–1992. Ustalono wówczas m.in., że zajęcia odbywać się będą na terenie 11 województw i wezmą w nim udział wydziały „B” WUSW w Gdańsku, Katowicach, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Olsztynie, Opolu, Poznaniu, Szczecinie i Wrocławiu. W Warszawie w ćwiczeniach miała uczestniczyć Szkoła Chorążych Biura „B” MSW, Wydział „B” SUSW oraz wydziały od I do V Biura „B” MSW.

Każdemu słuchaczowi założono tzw. teczkę wędrującą, opatrzoną numerem słuchacza z zapisem roku szkolnego. Miała ona zawierać pełną dokumentację z ćwiczeń (przebieg tras sprawdzeniowych, uwagi przełożonych itp.). Skompletowany materiał przesyłany był do Wydziału XIII Biura „B” MSW, który na podstawie numeru słuchacza rozsyłał je do odpowiednich wydziałów. Zaproponowano również, że wykładowcy

⁷² AIPN, 01245/67, Notatka służbowa dotycząca analizy obserwacji szkoleniowych wykonywanych dla Departamentu I MSW w kwietniu i maju br. oraz podsumowanie cyklu zajęć z programu roku 1976/1977, k. 8.

⁷³ *Ibidem*, k. 9.

⁷⁴ *Ibidem*, k. 9–10. O ćwiczeniach funkcjonariuszy Mosadu dotyczących obserwacji oraz metodach gubienia i ustalania śledzących osób por.: C. Hoy, V. Ostrovsky, *Wyzwania szpiega. Z tajemnic izraelskiego wywiadu*, Warszawa 1991, s. 67–69.

OKKW przeprowadzą szkolenie wywiadowców na temat aktualnych metod działania służb wywiadu⁷⁵. Wszystkie te ćwiczenia miały umożliwić zastosowanie wiedzy teoretycznej w praktyce. Wspólne szkolenia słuchaczy Szkoły Chorążych oraz OKKW zaowocowały poszerzeniem programu nauczania o zajęcia z ochrony figuranta przed obserwacją⁷⁶.

Starano się również kształtować u słuchaczy Szkoły Chorążych „właściwe postawy” oraz „wyrobienie i obycie w warunkach wielkomiejskich”. Założenie to realizowano poprzez zbiorowe oglądanie Dziennika Telewizyjnego, pogadanki polityczne i przekazywanie na bieżąco informacji opracowanych przez Biuro „B” na taśmie magnetycznej. Opiekunowie plutonów dwa razy w miesiącu w ramach godzin wychowawczych przekazywali słuchaczom informacje zalecane przez Zarząd Polityczno-Wychowawczy MSW. Zapraszano również na spotkania weteranów „walki o utrwalenie władzy ludowej”⁷⁷. Ponadto organizowano różnego rodzaju konkursy z wiedzy, zwiedzano muzea i wystawy (jak np. X Pawilon Cytadeli, Muzeum Więźnia na Pawiaku, Muzeum Walki i Męczeństwa w al. Szucha, Mauzoleum Walki i Męczeństwa, cmentarz Palmiry, Muzeum Karykatury, Muzeum Techniki, Muzeum Wojska Polskiego, Zamek Królewski, Sejm itp.), kiermasze książki. Słuchacze oglądali też rozgrywki sportowe, spektakle teatralne (np. opery *Halka* i *Straszny dwór*) itp. Starano się również rozwijać zainteresowania funkcjonariuszy w różnych kółkach (np. fotograficznym) i na kursach. W roku szkolnym 1984/1985 odbył się dziesięciodniowy kurs kinooperatorów dla dwudziestu osób – „wszyscy kursanci ukończyli kurs, uzyskując zezwolenie III kat. uprawniające do obsługi aparatury projekcyjnej i kamer. Miało to istotne znaczenie szczególnie dla nowo powstałych wydziałów »B«”⁷⁸.

Na zakończenie warto przytoczyć podsumowanie raportu dotyczącego szkolenia rocznika 1984/1985, sporządzonego przez komendanta Szkoły Chorążych MSW w Warszawie płk. Henryka Pachówkę. Czytamy w nim: „W sposób wyraźny wzrosła kultura osobista słuchaczy [rocznika 1984/1985] oraz ich wrażliwość społeczna. Oddali 25 l krwi na rzecz funkcjonariuszy resortu i ich rodzin. Samorzutnie poza służbą zbierali rozrzucone wrogie ulotki, przyczynili się do ustalenia punktu kolportażu ulotek w Warszawie, za co otrzymali pochwałę kierownictwa SUSW. Objęli opieką dom dziecka, do którego periodicznie dostarczali zabawki, które pochodziły ze zbiorów wśród całego stanu osobowego szkoły”⁷⁹.

⁷⁵ AIPN, 01125/48, Założenia organizacji szkolenia słuchaczy OKKW Departamentu I MSW we współdziałaniu z pionem „B” na lata 1988–1992, 5 X 1988 r., k. 44–47.

⁷⁶ AIPN, 1593/72, Sprawozdanie z realizacji programu kształcenia funkcjonariuszy-wywiadowców Biura „B” MSW i Wydziałów „B” WUSW w roku szkolnym 1984/1985, b.p.

⁷⁷ *Ibidem*. W roku 1984/1985 odbyły się trzy takie spotkania. W raporcie czytamy: „Wszystkie te spotkania cieszyły się dużym powodzeniem. Słuchacze ocenili je jako bardzo pozytywne i umożliwiające bezpośredni kontakt z tymi, co walczyli o utrwalenie władzy ludowej w Polsce”.

⁷⁸ *Ibidem*. Por.: Ramowy program stacjonarnego kształcenia chorążych Służby Bezpieczeństwa (wywiadowców pionu „B”), 1983 r., b.p.

⁷⁹ *Ibidem*.

Po 1972 r. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych dążyło do pełnej profesjonalizacji szkolnictwa. Pod tym pojęciem rozumiem świadome programowanie doskonalenia zawodowego z wykorzystaniem skrzętnie przeanalizowanej skumulowanej wiedzy oraz sumy doświadczeń ćwierćwiecza istnienia resortu. Szkoły chorążych były jedynie częścią skomplikowanego procesu przemian. Temat ten wymaga skrupulatnych badań, które mogą przynieść informacje na temat wiedzy, jaką uzyskiwali funkcjonariusze w procesie szkolenia, a także pomóc poznać, jak przebiegał proces ich „politycznego wychowania”. Wraz z zakończeniem działalności Służby Bezpieczeństwa na mocy ustawy z 6 kwietnia 1990 r. o Urzędzie Ochrony Państwa⁸⁰ szkoły chorążych zostały przejęte przez MSW i zlikwidowane.

⁸⁰ DzU 1990, nr 30, poz. 180. Normatywem wykonawczym do art. 129 ustawy z 6 IV 1990 r. o Urzędzie Ochrony Państwa było zarządzenie ministra spraw wewnętrznych nr 043/90 z 10 V 1990 r. w sprawie zaprzestania działalności Służby Bezpieczeństwa (AIPN, 0045/101, t. 1, k. 204–208).

Aneks

Nr 1

1988, Warszawa – Załącznik do założeń organizacji szkolenia słuchaczy OKKW Departamentu I MSW we współdziałaniu z pionem „B” na lata 1988–1992

Terminarz zajęć szkoleniowych w roku szkolnym 1988/1989

23–30 października 1988 bez udziału obserwacji – opracowanie dwóch tras sprawdzeniowych, dobór miejsc dogodnych do przeprowadzenia czynności operacyjnych (jeżeli wydział będzie miał możliwość, to w uzgodnieniu z opiekunem wskazanym byłoby przeprowadzenie obserwacji za wytypowanym słuchaczem).

20–30 listopada 1988 z obserwacją – przejście po dwóch trasach sprawdzeniowych, wykrycie obserwacji, wyjście spod obserwacji, nadanie korespondencji, telefon operacyjny, rozmowa operacyjna, budowa trasy na kolejne ćwiczenia.

27 luty – 5 marzec 1989 z obserwacją – przejście po trasie sprawdzeniowej, wykrycie i wyjście spod obserwacji, rozmowa operacyjna oraz inne czynności jak w trasie poprzedniej, budowa trasy na kolejne zajęcia.

30 marzec – 5 kwiecień 1989 r. z obserwacją – przejście po trasie sprawdzeniowej, wykrycie i wyjście spod obserwacji, rozmowa operacyjna oraz inne czynności jak w trasie poprzedniej, budowa trasy na kolejne zajęcia.

2–7 maja 1989 r. – przejście po trasie sprawdzeniowej z wykonaniem czynności jak w ćwiczeniach poprzednich oraz przeprowadzenie rozmowy operacyjnej, dokonanie błyskawicznego przekazania materiałów i obsłużenie schowka.

1–4 czerwca 1989 r. – słuchacze w indywidualnych wyjazdach przeprowadzać będą wywiady-ustalenia na wskazane osoby.

Ta trasach sprawdzeniowych planowane jest stosowanie kontrobozervacji.

(–) z-ca naczelnika Wydziału XIII
Biura „B” MSW
płk Stanisław Machnicki

Źródło: AIPN, 01125/48, k. 48–49, oryginał, mps.